MANUELA NEVACI
(Bucureşti)

ASPECTE ETNOLINGVISTICE LA AROMÂNII FĂRŞEROŢI[1]

1. Fărşeroţii (sg. *fărşirótÉ*, pl. *fărşiróţ*) se găsesc mai ales în Albania[2], dar şi în Grecia[3], în R. Macedonia[4], şi, de asemenea, în România.

Denumirea acestui grup provine de la localitatea de baştină, Fraşari (din Albania). Dintre toate grupurile de aromâni, ei sunt singurii care îşi păstrează numele etnic, fără proteza lui *a* „cu o pronunţare mai apropiată de numele comun al tuturor românilor" – afirma Theodor Capidan – spunându-şi „rămăn" (pl. *rămăni*), fără proteza lui *a*, dar cu un *r* iniţial pronunţat ceva mai apăsat.

În ceea ce priveşte subgrupurile fărşeroţilor, divizarea în grupe regionale nu joacă un rol important. Grupe locale după aşezări, precum *Cândruveań* (din Cândrova), *Grâmâticuveań* (Gramaticova), *Migindoń* (din Medgidia), *Câstrâńioţ* (din Custreţ) şi *Plisoţ* (din Pleasa), sunt doar excepţii, în timp ce la ceilalţi aromâni, grupurile se denumesc după localităţile de origine.

---

[1] *Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităţilor culturale în procesele globale", cofinanţat de Uniunea Europeană şi Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanţare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.*

[2] Fărşeroţii din Albania se găsesc în zona oraşului Korça (ar. *CurčáÌă*) şi în localităţi ca Pleasa, Dişniţa şi în ţinutul Ceameria (alb. *Cemëri*). Cf. Saramandu 1984, p. 471.

[3] În zona oraşelor Vodena (gr. *Edessa*) şi Neaguşte (gr. *Naousa*) cu localităţile Gramaticova de Sus, Fetiţa, Paticina, Papadia, Selia de Sus şi în Tesalia; cf. Saramandu 1984, p. 471.

[4] În Republica Macedonia din fosta Iugoslavie se găsesc fărşeroţi în Beala de Sus şi în Nijopole; cf. Saramandu 1984, p. 471.

BDD-V733 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:01:59 UTC)

La fel ca în cazul celorlalţi aromâni – conform opiniei mai larg răspândite –, fărşeroţii au ajuns în actualele teritorii venind dinspre nord, dar numai după ce s-au desprins din trunchiul român comun. În stadiul actual al cercetărilor, trebuie să admitem că romanitatea a putut să apară în mai multe zone ale vastului teritoriu romanizat din nordul şi din sudul Dunării şi că aromânii sunt continuatorii romanităţii sudice (Saramandu 1984, p. 423; cf. Capidan 1931, p. 170): „Originile dialectelor româneşti – afirmă Nicolae Saramandu – trebuie căutate în vastul spaţiu romanizat din nordul şi din sudul Dunării, unde, în ţinuturile stăpânite de romani, s-a creat un *continuum romanicum*, o «pânză de romanitate», care s-a destrămat în urma aşezării slavilor în sudul Dunării. Unitatea limbii române nu se opune admiterii acestui vast spaţiu romanizat. Ea se explică prin unitatea latinei şi prin caracterul unitar al limbii de substrat" (Saramandu 2004, p. 71–72).

Aromânii din Albania îşi zic *rămăni* şi au o puternică conştiinţă a unităţii de neam şi de limbă cu românii din nordul Dunării: este vorba atât de conştiinţa romanităţii, cât şi de conştiinţa românităţii.

Un lucru care poate părea surprinzător îl constituie faptul că fărşeroţii – şi nu numai cei cu o instrucţie superioară – au o foarte clară şi marcată conştiinţă a românităţii. Trebuie să precizez că este vorba nu de o conştiinţă „inoculată" pe cale cultă – nu există niciun interes oficial local în acest sens –, ci de o conştiinţă transmisă din generaţie în generaţie în cadrul colectivităţii de aromâni.

În ceea ce priveşte conştiinţa romanităţii, ea se menţine treză prin vestigiile romane, păstrate, de exemplu, la Apollonia (azi Poian), pe malul Adriaticii, principala poartă de pătrundere a romanilor în Balcani, în secolul al II-lea î.Hr., când Iliria, Macedonia şi, apoi, întreaga Grecie (anul 148 î.Hr.) devin provincii romane. Din Apollonia pornea faimoasa Via Egnatia (denumită până azi de către aromâni *Calea Mare*), principala arteră de circulaţie în Balcani pe direcţia vest-est, care ajungea până la Salona (arom. *Sărună*; Salonic), continuându-se până la Constantinopol. Când am vizitat Apollonia, persoanele care ne însoţeau – ca, de altfel, şi aromânii din localităţile aflate în apropiere de Apollonia – şi-au exprimat opinia, de fapt con-

BDD-V733 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:01:59 UTC)

vingerea, că romanitatea instalată aici s-a perpetuat de-a lungul secolelor, aromânii fărşeroţi fiind urmaşii legionarilor romani de odinioară.

Referitor la conştiinţa românităţii, ea este veche de câteva secole, nefiind rodul exclusiv al iniţiativei României, care a înfiinţat pe teritoriul actualei Albanii la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea câteva şcoli cu predare în limba română şi a construit o biserică românească în oraşul Korcea.

Ocupaţiile de bază ale aromânilor fărşeroţi au fost, secole de-a rândul, *păstoritul* şi *carvănăritul* (transportul mărfurilor în caravane, pe cai). Ei au practicat şi practică, de asemenea, *comerţul* (negoţul) şi *meşteşugurile* (aromânii orăşeni). În mai mică măsură se ocupă de agricultură. În lucrarea de faţă ne ocupăm de precizarea câtorva aspecte etnografice din viaţa pastorală a aromânilor fărşeroţi şi reflectarea acestora în graiul lor.

2. Păstoritul nomad – un *modus vivendi* al fărşeroţilor

În ceea ce priveşte păstoritul la fărşeroţi, Theodor Capidan afirmă că „Dintre toţi românii din Peninsula Balcanică, adevăraţii nomazi care n-au locuinţe stabile atât la munte cât şi la şes şi locuiesc mai mult în călive sunt aromânii din Albania [...]. Fărşeroţii, chiar după ce s-au aşezat la munte cu toate familiile şi avutul lor, nu aşteaptă decât să se isprăvească iarba bună de păscut ca să se mute în altă parte". Nomadismul în păstorit, prezentându-se sub o formă de civilizaţie mai înaintată, trebuie deosebit de acela al triburilor de stepă. *Păstoritul în forma seminomadă* implică mutare alternativă şi periodică concomitentă a turmelor, oamenilor şi întregului inventar gospodăresc, însă în aceleaşi aşezări, ceea ce infirmă afirmaţia lui Capidan conform căreia aromânii fărşeroţi ar avea păstorit în formă nomadă. Încă începând din secolele al XIII-lea şi al XIV-lea (Kramer 1989, p. 423), fărşeroţii şi-au construit în apropierea păşunilor din zona de munte **aşezări stabile de vărat,** care, dacă o permitea clima, se dezvoltau adesea în **aşezări de durată.**

Modul de practicare a păstoritului presupunea transhumanţa şi nomadismul, fiecare în parte cu caracteristicile sale.

BDD-V733 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:01:59 UTC)

Păstoritul transhumant presupune mutarea alternativă şi periodică a turmelor între două regiuni de climat deosebit, însoţite numai de păstori.

Păstoritul în forma seminomadă implică schimbarea periodică a locuinţelor în locuri mai sigure şi în funcţie de calitatea păşunilor. Între tipul de viaţă seminomad şi transhumant, ultimul pare a fi fost cel mai vechi. La păstorii aromâni, transhumanţa nu este atât de răspândită. Ea este practicată de nevoie în regiunile în care bărbaţii, putându-se ocupa şi cu altceva decât cu păstoritul, se duc o parte cu vitele la păscut, o altă parte rămân acasă, îndeletnicindu-se cu alte treburi. Nu se cunoaşte motivul care i-a determinat pe păstorii aromâni să nu continue această formă a păstoritului. Se pare că ei au evitat-o numai din pricina neplăcerilor ce se iveau în viaţa de familie.

Păstorii din Albania, cunoscuţi sub numele de fărşeroţi – unii dintre ei –, îşi mânau turmele la iernatic spre câmpia Muzachia, coborând până aproape de portul Volona. Alţii apucau drumul spre Tesalia. Păstorii aşezaţi la nord de râul Scumbi se îndreptau spre satele Beala de Sus şi Beala de Jos. Cei din ţinuturile Dangli şi Colonia (cu centrul Fraşari) îşi mânau turmele la văratic în Munţii Gramos.

Fărşeroţii din Albania, trăind sub continuă ameninţare din partea populaţiei albaneze, şi-au părăsit, cei mai mulţi, locurile de baştină şi au ajuns cu turmele până la Muntele Neaguş, deasupra Veriei. Aici ei au ocupat comuna Selia de Sus. O parte dintre aceştia duceau turmele la iernatic în apropiere de oraşul Neaguşte, iar alţii îşi coborau turmele pe ţărmul mării, aşezându-se în apropierea oraşului Caterina, de la poalele Olimpului. Cei din Neaguşte, cu timpul, au fondat o comună numită Hurpani. Cei mai mulţi iernau la Caterina, restul în Câmpia Salonicului (unde de ocupau şi cu agricultura).

Păstorii nomazi trăiau în *fălcări*[5]. O *fălcare* era alcătuită din mai multe *fuméâ* (< lat. *familia*), iar căpetenia unei *fălcări* era *àihăélu* (< tc. *kehaja*). Păstorul se numeşte *picurár*^{u} (< lat. *pecorarius*). Majoritatea fărşeroţilor – mai ales cei care practicau păstoritul nomad –

[5] Cf. Capidan 1926, p. 165: *fălcáre* (< lat. *falx, -cem*) ‘secere’: „Un derivat adjectival *falcalis, -em*, din care am avea *fălcare*, a trebuit să însemneze, la început, porţiunea de pământ în forma ‘secerei’, locuită de o grupare de familii”.

BDD-V733 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:01:59 UTC)

locuiau în *călíve* (< ngr. ©~ª³ ~), dar cei care numai iarna plecau la şes şi vara reveneau la locuinţele lor de munte aveau case.

Aşezările păstorilor aromâni se găsesc pe înălţimi de munte, departe de drumurile mari. Ca înfăţişare, ele se arată impunătoare, fiindcă mai toate au poziţii frumoase, sunt situate pe lângă ape curgătoare şi în apropiere de păduri seculare. Originea acestor aşezări este foarte modestă. La început ele se alcătuiau din simple *călive* (*colibe*) de sub conducerea unui *celnic*, grupate de cele mai multe ori în mai multe cătune aşezate aproape unele de altele. Adesea aceste cătune izolate prin munţi se făceau numai pentru siguranţa femeilor şi copiilor. Şi astăzi se mai păstrează în tradiţia locală amintirea despre vechea structură a celor mai multe sate româneşti din Pind. Această stare primitivă a aşezărilor româneşti se poate înţelege numai dacă ţinem seama de faptul că aromânii, la început, îndeletnicindu-se cu păstoritul, au dus o viaţă transhumantă sezonieră şi chiar seminomadă cu obişnuitele pendulări între munte şi câmpie. Dacă şi-au ales aşezările de munte, aceasta au făcut-o din mai multe motive. Ca păstori, ei aveau nevoie de ţinuturi cât mai întinse şi bogate în păşuni. În astfel de împrejurări, ei nu s-au putut stabili nici pe vârfuri de munte, şi nici de-a lungul văilor, ci pe povârnişul munţilor, departe de marile artere de comunicaţie.

În felul acesta, aşezările lor, la început cătune alcătuite numai din câteva colibe, cu timpul se transformau în sate mai măricele, dintre care unele, devenind centre comerciale mai importante, repede ajungeau oraşe înfloritoare.

Mai multe colibe la un loc formează un cătun. *Călivele* sunt făcute din pari înfipţi în pământ şi împletiţi cu *l'anură* (fagi subţiri); peste împletitură vine tencuiala de pământ. *Călivele* construite pentru mai multă vreme se fac din nuiele groase de alun, crăpate în două, care se împletesc pe după parii de susţinere a pereţilor, apoi se pune tencuiala. Pe deasupra, *călivele* se învelesc cu scânduri, cu stuf sau cu frunze. *Călivele* au o singură încăpere de formă pătrată.

2.1. Ritualuri pastorale

În cercetarea ritualurilor pastorale se are în vedere relaţia păstor – turmă – natură, pe de o parte –, iar pe de altă parte relaţia păstor – obşte – familie.

BDD-V733 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:01:59 UTC)

O *fălcare* reprezenta o grupare profesională cu caracter economico-social, dar era bazată pe frăţie şi solidaritate. *Picurarii* erau *fărtaţi*. Un moment important din viaţa păstorilor era şi iertarea vinovaţilor, care se făcea numai de către bătrânii obştii; stingerea vendetei era de asemenea importantă pentru viaţa obştii. Încheierea vendetei se făcea tot prin amestecul de sânge, prin frăţia de cruce sau prin căsătorie. Familiile împricinate trebuiau să jertfească oi şi câte un miel. Mielul trebuia să se taie în prag, tămâiat cu lemne în cruce. Sângele care curgea simboliza sângele care ar fi curs dacă ar fi continuat vendeta.

*Turma „**cupia***” era formată din oi, capre, catâri, cai. Turma se afla în stână. Ridicarea stânei se făcea pe un loc sacru, ales de turmă cu o noapte înainte. În stână trebuie să existe obiectele strămoşeşti: *tămbarea şi cărligul*, care *aduceau noroc stânei*; la intrarea în stână se îngropa un ban de la strămoşi, iar sub talpa stânei trebuia să fie un şarpe care veghea asupra ei. Întotdeauna la temelia stânei se punea un os al unui om mort în luptă. Se jertfea un miel şi se aprindea *focul viu*. Iniţierea păstorului începea să se facă, mai întâi, în cadrul familial. A doua zi de la naştere, mieii erau încredinţaţi copiilor şi câteva nopţi dormeau cu ei în pat în semn de o primă apropiere faţă de oi. Copilul trebuia să cunoască semnele cerului, pământului, arborilor, plantelor, animalelor; asista la evenimente astrale importante: întâlnirea dintre soare şi lună, o dată la 5 ani, întâlnirea dintre luceafăr, zi şi noapte, o dată pe an. Înainte de deschiderea stânei, mergeau cu păstorii în pelerinaj la biserici, peşteri sau copaci, cu icoane, pe vârf de munte. Copiii ştiau graiul muntelui după înfăţişarea lui, care se schimba mereu. Când muntele se întunecă – plouă, când străluceşte neaua pe munte, la soare – va fi mare bucurie. De la 10-15 ani, băiatul intră în ucenicie pe lângă părintele lui sau pe lângă un păstor bătrân. Mai întâi trebuia să treacă prin diferite încercări grele: să doarmă pe zăpadă, să rabde de foame şi sete, să meargă pe drumuri lungi şi obositoare prin vânt şi ploaie; i se aplica „bătaia rituală” pentru a putea suporta durerea fizică, mai târziu când va fi nevoie, fără să se vaite. Trebuia să înveţe să stea în mijlocul turmei şi să o pască; trebuia să înveţe „limba oilor”: să ştie să îndemne oaia, să-i cânte, s-o cunoască după glas, să se înţeleagă cu ea. Pe păşune

BDD-V733 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:01:59 UTC)

trebuia să facă exerciţii ca să pască turma; să ferească oile de soare, de vânt, de fiare; cunoştea apa bună, umbra bună. Treptat era pus să mulgă oile, să le tundă, să întoarcă două turme care se întâlnesc. Pe drumuri de iernatic, pe furtună şi zăpadă, trebuia să ia iniţiativa, să ştie să se descurce în orice situaţie. Trebuia să aibă cunoştinţe în domeniul matematicii, chirurgiei empirice, botanicii, trebuia să ştie să ridice adăposturi rapide.

Tânărului cioban i se încredinţau şi căile de a stăpâni virtuţile: cumpătarea, stăpânirea de sine, chibzuinţa. Dar cel mai important lucru este să nu dispere niciodată, în cazul în care şi-a pierdut turma. El trebuia să şi-o refacă, neapărat prin muncă.

Iniţierea ciobanului se făcea şi pentru a fi bun luptător. Exerciţiile de curaj începeau la stână. Lupta de apărare a păstorilor era în ceată organizată, la nevoie păstorul se apăra şi singur. Era învăţat să călărească pentru a transmite repede o veste, să folosească brâul pentru a trece peste prăpăstii. El trebuie să cunoască semnalele de primejdie: lătratul câinelui, bătaia a două pietre, focul aprins, diferite feluri de fluierat, o creangă ruptă, un grup de pietre pus la răscruce de drumuri. În final, după ce învăţa toate aceste lucruri, trebuia să depună jurământul: *turma trebuie păstrată ca viaţa*. Jurământul se făcea punând mâna pe cârligul străbun şi înfingând un cuţit în pământ. Urma *primirea turmei* de către tânărul cioban. Primirea turmei se făcea aşternând în pragul ţarcului brâul păstorului, presărat cu ierburi. Se arunca apoi un colac rupt în mai multe bucăţi şi se stropeau oile cu apa culeasă din roua din 23 aprilie. Turma, în frunte cu batalul, care avea coarnele împodobite cu verdeaţă şi colaci, intra în stână. Aici, ritualurile aveau loc în funcţie de cele două mari cicluri ale păstoritului: văratic şi iernatic. Întâmpinarea fătatului de iarnă se făcea prin ritualuri diferite, prin care se urmărea să fie înfrânte duhurile rele: toată familia ciobanului bea „apă sfinţită de foc”. Oile fătau pe rând, în locuri neatinse. Primul miel născut era menit pentru jertfă.

Pe la începutul lui ianuarie (6 ianuarie), se sfinţeau apele. *În ziua de sfântul Gheorghe avea loc „legarea” sau deschiderea stânei*. Tot acum se făcea *curmarea mieilor – înţărcatul ritual*, prin trecerea mieilor peste foc. Urma primul muls, ritual executat numai de baci.

BDD-V733 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:01:59 UTC)

Din primul lapte muls, se aruncau câţiva stropi în foc sau se stropeau boturile mieilor. Păstorul care mulgea mai repede şi mai mult lua, fictiv, locul baciului, ceea ce însemna că tinerii luau locul bătrânilor. Din primul muls se dădea pomană şi pentru morţi.

Urma plecarea oilor la păşune. Se arunca după oi apă, iar pe stână un mănunchi de iarbă. Primul caş se dădea de pomană sau se arunca în fântână. Ceremonia plecării oilor la păşune se sfârşea cu o masă rituală. Toţi păstorii şi bătrânii satului se aşezau pe iarbă în funcţie de rang şi vârstă. Se mânca din mielul jertfit.

Furtul „mănarului" era interzis. De asemenea era interzis furtul ţapului, berbecului, câinilor, oilor. La stână, păstorului îi era interzis să aducă sau să se ducă la vreo femeie, aceasta însemnând încălcarea purităţii stânei şi a păstorului, care uneori se pedepsea cu moartea. Despre păstor în popor se credea că este posesorul unei forţe supranaturale: el poate învinge zânele, găsind fluierul fermecat ascuns de ele; el supune fata pădurii, pe care o leagă cu brâul ca să-i spună buruienele cu care vindecă oile; el învinge dracul prin isteţime.

3. Aspecte lingvistice

Exemplificăm prin câteva texte aspectele etnografice ilustrate, analizând particulatităţile dialectale.

[Întâmplare]

ar¯ l¾tă di cătða¾ di cătðacóţi" // e...n™si unÉ şăm[6]... mári / ţi să spunÉ!// **mutrám** di cătða¾/ mutrám di cătðacó / iĉ //m¯**-aspárÉ**/ **caftÉ** / **mutréstÉ** d¯un¾ră míni // li misurá¯ //

[Ahiléa Ţico, 61 de ani]
[Fier (= arom. F§árică), Albania; originar din Saranda]

cu cắpără s-**pástă**

la dósprăγìŋÝiţ arám pęcurárÉ t-ọn locÉ // şi ... aţélÉ av§á vără ... ş́ásę su-dę o¯ / av§á vără básę su-dę o¯ elÉ // n§áséuŋðcu cắp·ră ş-cuðun **ţapÉ** s-

[6] *Şămătă* = scandal.

BDD-V733 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:01:59 UTC)

pástă / b-aţél' cu căpìă / ... nu §ará lÍ¡cÍ-a lorÉ // [...]u‡ căftáră/ n§ásiŗă acásă la el' / a mă-sa¯ l'-Ëåsiŗă că [...] „**fiĉóìÍ**-a tăÌ §ará furÉ" Ë·sį // **nvăscut** picurárÉ//

[Ahiléa Ţico, 61 de ani]
[Fier (= arom. F§árică), Albania; originar din Saranda]

la únăðmi¯ n¢Ì su [k] la úná ńĭ¯e náų sút dáųsprÌËàţ f˜ţım χ¤áρ¿ // no¯ / av§ám un **múnt—**-a nªóstu acłó tu Makįð¢ní¯ // aţél múntį … pį la o mí¯e opðsútį

[Dumitru Butcaru, 77 de ani]
[Mihail Kogălniceanu, Constanţa]

cum lucrá lãna?

lăna ... / nÌ-áv§a ... / cum ári tÍóra ţi **acúmpără** duâáÌa / di tras lănă // u fÁţ§á **f¯áta**... av§á unÉ ... felÉ aşé cu Öápţini / ş—ðfiįcáŗę ş¯-u f·ţ§áðŠcásâ // ş¯-u turţ§á / §álę / anţăs§á ... / lúc·re ... ahtăr— //

Maruşa Gagici, 71 de ani]
[Beala di Supră, R. Macedonia]

©ó˜li

v§ára d§apó§a ¸işámÉ tu múnti / bă gámÉ stán§a // căndÉ yarámÉ picurárÉ Ìó¯li li bă gám t¤-araðÌ / şti / … nâ fă §áßðfă lc²r— // fă lc²r— ádìcă / ţ] §arám tre¯ pátru ¯ißş—...aveámÉ tre¯ **fiĉóri a noĉ**/ … li misticám ªó¯li t-un locÉ // mulË§ám ªó¯l§-a táli i câ yara **laí**, i **caléşi**, i **bá×i** ş-p§-aţ§áli **rúdi** ş-p§ aţ§ali **şúti** / m¯**-alumtámÉ** cu ó¯l§-a m§áli / … că t lápţ aŗÉ / lápţįli l-bÌ gámÉ … ul mulË§ám / bÌ gám dáÌu tre¯ stică ťór— tu că záni … // Šv§ám că ż́ń măr— / **tálurÉ** ...**táluriį** … // l'-bă gám stică ªórâ … dáÌu tre¯ stică ťór ul ligám gíni ë-muşátÉ aşé s-nu s-**aspárgă** / … ş-ul turám láptili d§apªó§a ş— … Ìu ŋcl'igám¨ // Ìu ŋcl'igám ş-l¤-adunám tu stică tªór— d äp¤á§Š / … ş-ul fă §ámÉ tįlįmé // fă §ámÉ tįlįmé d äpªóę fă §áÛðj'î baĝÉ // báĝu … l¤-adunám tu **tálurÉ** //

[Pitu Gheorghe, 67 de ani]
[Cogealac, Constanţa].

3.1. Fonetică şi fonologie

BDD-V733 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:01:59 UTC)

3.1.1. Vocale

În lucrările de specialitate se semnalează faptul că în graiul fărşerot nu există, în general, [a] protetic.

Graiul fărşerot	faţă de	graiul grămostean
ră"		*arắ"*
rămắn°		*armắn°*
raft°		*aráftu*
veg×°		*avég×u*

Proteza lui |a| apare totuşi în graiul fărşerot în cuvinte ca: *aráţi* ‘rece’, *acúmpur°* ‘cumpăr’, *aspárg°* ‘sparg’, *aspár°* ‘sperii’, *alúmt°* ‘lupt’ fome pe care le-am înregistrat şi în aceste texte. Fenomenul poate fi interpretat ca o evoluţie recentă, paralelă cu cea înregistrată în graiurile aromâneşti care au [a] protetic.

Labializarea lui [ă] neaccentuat în silabă posttonică, prin asimilare la timbrul vocalei scurte finale reprezintă o particularitate a fărşeroţilor plisóţ: *acúmpur^{u}* ‘cumpăr’, *leagun^{u}* ‘l ágăn’, *tálur^{u}* ‘putină’ faţă de *acúmpăr^{u}*, *l ágăn^{u}*, *tálăr^{u}* la şópań şi la ceilalţi aromâni.

Labilizarea lui [i] neaccentuat (provenit din [e] neaccentuat), ca în dacoromână: *vă'ură* pentru *viËură*, *nvăscură* pentru *nviscură* în restul aromânei.

Fenomenele în discuţie au fost semnalate de N. Saramandu pentru graiul numit moscopolean, pe care noi îl numim grabovean.

3.1.2. Diftongi şi vocalele scurte finale

În graiul fărşeroţilor plisoţ vorbit astăzi în Albania, diftongii *a*, *¤a* se realizează ca *ę*, *³*: *f ętă* ‘fată’ *s³°i* ‘soare’. În ceea ce priveşte diftongul *a*, am notat rostirea lui ca *˜a*: *f˜ată*, fenomen nesemnalat până în prezent la fărşeroţii plisoţi, nici la cei stabiliţi în Dobrogea, ceea ce ne face să considerăm că este vorba de o evoluţie recentă. Surprinzător, am notat rostiri cu diftongul *¤a*: *s¤ari*, în variaţie liberă cu *³*. Rostirile cu *¤a* nu au fost semnalate până în prezent la fărşeroţii din Albania; este posibil să fie vorba de un arhaism sau de

BDD-V733 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:01:59 UTC)

o evoluţie recentă, o revenire la rostirea cu ¤*a*, sub influenţa fărşeroţilor *şopani*, care l-au păstrat pe ¤*a*, netrecut la *ɜ*.

Reducerea diftongului *a* la *a*, după [r], am înregistrat-o în forma *mutrám* (pentru *mutr ám*) 'priveam'.

Se ştie că în graiul fărşeroţilor, [u] final asilabic este generalizat, întâlnindu-se atât după consoană simplă, cât şi după grup consonantic: *pot*° 'pot', dar şi *caft*° 'caut' (rostit în restul graiurilor aromâneşti cu *u* plenison: *caftu.* Nesemnalată până-n prezent este afonizarea vocalelor finale [i] şi [ă]: *munt^{i}* 'munte', *afl^{ă}* 'află' etc. În ceea ce priveşte rostirile de tipul *afl^{ă}*, fenomenul amuţirii lui *-ë* (în poziţie finală) se întâlneşte în dialectul gheg al limbii albaneze, aşa cum a semnalat domnul prof. Brâncuş. Credem că în gariul fărşeroţilor plisoţi din Albania este o evoluţie internă, dilaectul tosc cu care ei sunt în contact neprezentând fenomenul. În plus, amuţirea vocalei apare şi la *-i* final, realizându-se o serie completă [-u, -ă, -i].

3.1.3. Consoane[7]

În ceea ce priveşte consonantismul semnalăm următoarele fenomene:

Trecerea lui [×] la [y], [˜], schimbare recentă semnalată parţial în graiul grămostean, am înregistrat-o pentru prima dată şi în graiul fărşeroţilor plisoţi din Albania: *fu°yi/ fu°˜i* 'hoţii', *ya°˩˜a°* 'pestriţ' *ursolyi* 'ursuleţii' pentru *fur×i, ×ar, ursol×i* la ceilaţi aromâni.

3.2. Morfologie

În domeniul morfologiei, semnalăm următoarele schimbări:

3.2.1. Articolul

Amuţirea lui [i] final din forma de genitive/dativ singular a articolului hotărât enclitic la substantivele masculine: *a fiĉóçu, a lúpu, a băçbátu*. Fenomenul apare mai ales la fărşeroţii plisoţ. La fărşeroţii şópań formele *a fiĉóru˜ ~ a fiĉóru* se află în variaţie liberă.

[7] În acest subcapitol voi prezenta doar particularităţile de natură fonetică şi unele schimbări care pot indica tendinţa în evoluţia consonantismului acestui grai.

BDD-V733 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:01:59 UTC)

3.2.2. Pronumele

La fărşeroţii plisoţi din Albania, am înregistrat următoarele forme pronominale, care se regăsesc la plisoţii stabiliţi în Dobrogea : *aiĉ* ‘aceşti’, *a noĉ* ‘ai noştri’, *a voĉ* ‘ai noştri’, faţă de *aíşti*, *a nóşti*, *a vóşti* în alte graiuri.

Semnalăm, de asemenea, formele pronumelui relativ : *ca˜* ‘care’ şi *a cu˜* ‘a cărui’ faţă de *cári*, *a cúri* în restul aromânei. În cazul formei *a cu˜* semnalăm forma *cui* din dacoromână.

3.2.3. Verbul

În graiul fărşeroţilor, inclusiv la cei din Albania, se constată unfenomen recent, anume reducrea numărului de conjugări de la patru la trei prin trecerea verbelor de conjugarea a III-a, puţin numeroase, la conjugarea a II-a : *fáţire → făţ ári* ‘facere’ ; *spúniri → spun ári* ‘spunere’. De asemnea, unele verbe de conjugarea a IV-a trec la conjugările întâi sau a II-a . Verbele de conjugarea a IV-a slabă în *–ăsc* şi verbele de conjugarea a IV-a tare trec la conjugarea întâi : (*avd*°) *avËări → avËári* ‘auzire’ şi (*amuţăsc*°) *amuţări→ amuţári* ‘amuţire’, în timp ce verbele de a IV-a slabă în *–esc* trec la conjugarea a II-a : (*ańurËésc*°) *ańurËíri → ańurË÷ári* ‘mirosire’, (*mutrésc*°) *mutríri→ mutr÷ári* ‘privire’.

Forma de perfect compus 3 pl. a verbului *am* este *ar*° faţă de *a”* în restul aromânei, probabil sub influenţa formei de pers. 3 sg. *ari* .

O particularitate a aromânilor plisoţ din Albania este forma de ind. prez. pers. 1 sg şi 3 pl. *-est*° la verbele de coj. a IV-a slabă în *-esc*°: *mutrest*° faţă de *mutresc*° ‘privesc’ la ceilalţi fărşeroţi, prin analogie cu forma de pers. a II-a sg.: *mutreşti* (probabil şi sub influenţa formei de pers.a III-a sg. *mutr÷áşti*, *past*° pentru *pasc*°

La indicativ imperfect, forma de pers. a 2-a pl. este *căntát*° faţă de *căntáţ* în restul aromânei, sub influenţa formei identice a perfectului simplu: *căntát*°. Observăm că s-a evitat confuzia cu forma de prezent, ajungându-se la confuzia cu forma de perfect simplu. În felul acesta, s-a marcat opoziţia prezent–perfect : prez. *căntáţ* – impf., pf.s. *căntát*°.

BDD-V733 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:01:59 UTC)

3.3. Lexic

În cea ce priveşte lexicul păstoresc semnalăm existenţa unor termeni comuni la aromâni, albanezi şi sărăcăceani[8].

	Aromâni	Etimon	Dacoromâni	Albanezi	sărăcăceani (Kahl 2007)
1	ţap	din substrat	ţap	cjap, cap	πορτσους
2	şut	din substrat	ciut	shütë	σιουτος
3	strungă	din substrat	strungă	shtrungë	στρουγκα
4	stirpár	der. neatestat în DDA	cioban pt. oaie sterilă	shteripar	στερφιάρις
5	baĝÉ	probabil din substrat	cf. dr. baci	baxhos	μπάτζιος
6	Íízã	< gjizë	urdă	urdhë, gjizë	γκίζα
7	stearpă		stearpă	shterpë	στέρφα
8	rudă	< lat. rudis	cu lână scurtă	rrudë	ρουντιος
9	laiu	< lat. lajus	oaie cu corpul maron	llajυë	λάγιου
11	fluiarâ	< ?	fluier	fyell	φλουιάρα

În ceea ce priveşte lexicul păstoresc, putem spune că e vorba de populaţie autohtonă de păstori, dintre care unii sunt albanezii actuali care şi-au păstrat limba, alţii sunt aromânii, autohtonii romanizaţi şi alţii sunt sărăcăceanii, aromâni grecizaţi.

BIBLIOGRAFIE

Brâncuş 2002 = Grigore Brâncuş, *Introducere în istoria limbii române*, Editura Fundaţiei România de Mâine, Bucureşti, 2002.

[8] Sărăcăceani (cunoscuţi şi ca *saracaţani*, *cărăcăciani* şi *caracăciani*; gr. Σαρακατσάνοι sau Σαρακατσαναίοι, bg. Каракачани) transhumanţi, vorbitori doar de greacă. Sărăcăcianii ar fi aromâni grecizaţi, iar etnonimul lor derivă din aromânescul *sărac*, sunt des folosite de naţionalişţii aromâni. Căsătorii mixte între aromâni şi sărăcăciani au loc doar de câteva decenii (Weigand 1895, p. 277).

BDD-V733 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:01:59 UTC)

Capidan 1926 = Theodor Capidan, *Românii nomazi. Studiu din viaţa românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Editura Institutului de arte grafice „Ardealul", Cluj, 1926.
Capidan 1931 = Theodor Capidan, *Fărşeroţii. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, în DR, VI, 1931, p. 1–210.
DR = „Dacoromania". Buletinul Muzeului Limbii Române, Cluj, I–XI, 1920–1948.
Kahl 2007 = Thede Kahl, *Hirten in Kontakt. Sprach- und Kulturwandel ehemaliger Wanderhirten in Epirus Und Südalbanien*, Münster, Jahrbücher für Geshichte und Kultur Südosteuropas, 2007.
Kramer 1989 = Johannes Kramer, *Aromunisch*, în *Lexikon der romanistichen Linguistic*, vol. III, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1989, p. 423–435.
Nevaci 2007 = Manuela Nevaci, *Graiul aromânilor fărşeroţi din Dobrogea*, Bucureşti, Editura Cartea Universitară, 2007.
Saramandu 1984 = Nicolae Saramandu, *Aromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul Românesc, 1984, p. 423–475.
Saramandu 2004 = Saramandu, Nicolae, *Romanitatea orientală*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2004.
Weigand 1894, 1895 = Gustav Weigand, *Die Aromunen*, vol. I–II, J. A. Barth Verlag, Leipzig, 1894, 1895.
Weigand 1888 = Gustav Weigand, *Die Sprache der Olympo-Walachen*, J. A. Barth Verlag, Leipzig, 1888.

L'AROUMAIN: ASPECTS ETHNOGRAPHIQUES REFLÉCHIS DANS UN DIALECTE ROUMAIN PARLÉ DANS LES BALKANS
(*Résumé*)

Les Aroumains Fărsherots (sg. *fărşirót*, pl. *fărşiróţ*) habitent surtout en Albanie, mais aussi en Grèce et en République de Macédoine.

Pour notre étude, nous nous sommes intéressés notamment à l'établissement de groupes dialectaux, grâce aux Fărsherots venus des Balkans et établis en Dobroudja représentés par deux groupes, les *chopani* et les *plisotsi*, avec des aspects ethnographiques.

La conscience de la roumanité a été plus forte chez les Fărsherots que chez les autres Aroumains. L'idiome fărsherot est plus proche du dacoroumain que les autres idiomes aroumains. Cette conscience est encore vive aujourd'hui et correspond probablement au fait qu'eux-mêmes se désignent comme *rămăni* (sans *a* prothétique), mot qu'ils assimilent et identifient à celui de Roumain.

BDD-V733 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:01:59 UTC)

CUVINTE-CHEIE: *dialect aromân, etnolingvistică, lexic păstoresc*
KEYWORDS: *aromanian dialect, ethnolinguistics, shepard vocabulary*

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
050711 Bucureşti, str. 13 septembrie, 13
elanevaci@yahoo.com

BDD-V733 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:01:59 UTC)